

Міністерство освіти і науки України

Державна наукова установа «Інститут модернізації
змісту освіти»

Харківський національний педагогічний університет

імені Г. С. Сковороди

Установа адукацыі «Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М.
Машэрава»

Гістарычны факультэт

Кіровоградський державний педагогічний університет

імені Володимира Винниченка

Київський університет імені Бориса Грінченка

**Актуальні проблеми методики навчання
історії, правознавства та суспільствознавчих
дисциплін**

Випуск 8

Харків – 2016

Це може бути відео, презентація, *web* – сторінка з різноманітними роликами. Взагалі, вибір дуже великий. Для унаочнення навчального матеріалу можна використовувати ресурси Інтернету.

Мультимедійний урок дає можливість комбінувати в одному уроці неймовірну кількість цікавих завдань, залучаючи все більшу й більшу кількість дітей. Насамперед, нам самим має бути цікаво те, що ми робимо, як ведемо урок. Коли ти задоволений, щасливий від створеного уроку, то й твоя енергія обов'язково передається дітям. Визначальними пріоритетами нашої практичної діяльності є особистісно-орієнтований підхід, індивідуалізація й диференціація навчання. Орієнтація на конкретного учня, його потенційні можливості як партнера, який свідомо здобуває знання, розвиває здібності, набуває досвіду спілкування в діалозі, аргументовано відстоює свою думку. Атмосфера доброзичливості та співробітництва, яку ми намагаємося створити на своїх уроках, сприяє інтелектуальній розкритості учнів, вільному обміну думками, реалізації їх пізнавальних потреб й інтересів.

Таким чином, застосування медіа на уроках дає нову якість у

передачі і засвоєнні системи знань. Принциповим при цьому стає одночасне підвищення медіакомпетентності, як учнів, так і вчителя.

Джерела та література

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – С. 203.
2. Мастерман Л. Обучение языку средств массовой информации / Л. Мастерман. // Специалист. – 1993. – №5. – С. 31 – 32.
3. Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід: навч.-метод. посіб. / за ред. Л. А. Найдьоновой, О. Т. Баришпольця. – К.: Міленіум, 2010. – 440 с.
4. Федоров А. В. Медиаобразование: вчера и сегодня. / А.В. Федоров – М. : Изд-во МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2009. – 234 с.
5. Шейбе С., Рогоу Ф. Медиаграмотність: Підручник для вчителя / С. Шейбе, Ф. Рогоу. / за загал. ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. – К.: Центр вільної преси, Академія української преси, 2014. – 319 с.

УДК [378.14:371.13] (09) (477.54) (1943/1993)

Кучемко М. М.,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії
Харківського національного

З ІСТОРІЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗМІСТУ Й МЕТОДИКИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЬСЬКИХ КАДРІВ У ПОВОЄННІ ЧАСИ (НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ)

Стаття присвячена аналізу основних етапів і напрямів роботи з підготовки вчительських кадрів в Україні у повоєнну добу на прикладі діяльності педагогів Харківського державного педагогічного інституту імені Г. С. Сковороди у 1943–1993 роках.

Ключові слова: Харківський державний педагогічний інститут імені Г. С. Сковороди, ректорат, кафедра, навчальний процес, професорсько-викладацький склад, студенти, учитель.

Постановка проблеми. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди – один із найстаріших педагогічних вишів України. У його стінах здобули путівку в життя десятки тисяч шкільних учителів, яких підготували сотні талановитих педагогів. Досвід їхньої роботи на різних етапах історії університету, без сумніву, має не лише теоретичний інтерес, але й величезне практичне значення для сучасних студентів і викладачів, сприяючи підвищенню якості навчально-методичної, наукової та виховної роботи з урахуванням якнайбагатших традицій розв’язання цих проблем у повоєнні роки.

Аналіз актуальних досліджень. Історіографія теми репрезентована працями з історії ХНПУ імені Г.С.Сковороди, авторами яких є С. В. Бережна, М. В. Гетьманець, В. І. Євдокимов, Д. О. Кочат, М. М. Кучемко,

О. М. Микитюк, І. Ф. Прокопенко та інші. Проте у працях цих авторів саме повоєнний період історії нашого вишу не був достатньою мірою відображений, тому у статті використовуються численні архівні документи й матеріали періодичних видань.

Автор статті має за мету здійснення короткого аналізу вдосконалення змісту, форм і методів роботи педагогів Харківського державного педагогічного інституту імені Г. С. Сковороди з підготовки вчительських кадрів у 1943–1993 рр.

Виклад основного матеріалу. Навчальний процес в інституті будувався відповідно до планів і програм, розроблених МВО СРСР з урахуванням завдань повоєнного часу. На 1946 р. організація та планування навчання студентів стабілізувалися. У лютому 1946 р. в інституті були запроваджені нові навчальні плани, тож усі зусилля ректорату, деканатів і кафедр

зосередилися на розробці нових плануючих документів та контролі за їх виконанням.

Поступово приводився у відповідність до нових вимог і зміст навчального процесу. Майже з усіх предметів старі довоєнні програми було замінено новими: особлива увага зверталася на вивчення проблематики, що впливала з підсумків війни, педагогізацію навчання й наближення змісту занять до шкільної практики. Однак спроба перерозподілити бюджет часу в бік збільшення питомої ваги практичних і лабораторних занять не вдалася – через брак приміщень. У 1946/1947 н.р. на лекції припадало 67% усього навчального часу [1, с. 12], причому значна його частина, особливо в другій половині 1940-х – на початку 1950-х рр., незалежно від профілю підготовки студентів витрачалася явно нераціонально – для вивчення студентами ідеологічних установок керівництва ВКП(б), що претендували на істину в останній інстанції не лише в галузі суспільних, а й природничих наук. Зазвичай після публікації матеріалів чергових партійних документів або «праць» перших осіб партії та держави з центру негайно надходили вказівки про внесення змін і доповнень у викладання відповідних дисциплін: про перегляд змісту програм й інших навчально-методичних документів, про виділення часу за рахунок профільних дисциплін і самостійної роботи студентів для спеціальних лекцій і семінарів за цими матеріалами з усіма

категоріями професорсько-викладацького складу та студентами. Так, після так званої дискусії з питань мовознавства у травні-червні 1950 р. на сторінках газети «Правда» та публікації з цієї проблеми статей Сталіна, Вчена рада інституту запропонувала лінгвістичним кафедрам перечитати студентам II, III і IV курсів курс «Вступ до мовознавства» і провести їх переекзаменування [2, с. 28].

Це робилось усупереч здоровому глуздові, на шкоду професійній підготовці майбутніх педагогів і посилювало утиск профільних дисциплін, тож керівництво інституту навіть за умов командно-адміністративної системи намагалося звернути увагу на ненормальність такого становища. У доповідній записці до Міністерства просвіти УРСР «Про стан і заходи покращення підготовки педагогічних кадрів» (1953 р.) директор інституту І. П. Дементьєв зазначав, що в навчальних планах фізико-математичного факультету більша частина часу приділена загальним дисциплінам: із 4013 годин занять лише 1312 (32,5%) призначені на курси з фізики (загальна й теоретична фізика, методика викладання фізики, спеціальний фізичний практикум, електро- і радіотехніка) [3]. Схоже становище було й на інших факультетах. І в наступні роки розподіл загального бюджету часу не змінився: так, у 1966 р. на підготовку вчителя навчальним планом передбачалося близько 3500 годин аудиторних занять і лише 304 з них припадало

на педагогічні дисципліни й методику викладання [4].

Навчальні плани та програми, інші документи, що визначали зміст навчального процесу, бюджет часу, розподіл по курсах і семестрах, порядок вивчення навчальних дисциплін і звітність за ними, в повоєнні роки змінювалися неодноразово. Ці зміни зумовлювалися безперервним розвитком науки, техніки, культури та потребою в новаціях у навчанні й вихованні майбутніх педагогів, а також постійно оновлюваними реаліями «виробничої» діяльності випускників у зв'язку з реформуванням загальноосвітньої школи. Достатньо нагадати, що в 1950-ті рр. головним пріоритетом розвитку школи стала її політехнізація і до неї учитель мав бути готовий. Одночасно відбувався перехід до загальної середньої освіти, що в основному завершився на початок 1970-х рр. У 1971 р. у школах було запроваджено нові навчальні плани та програми, які відзначалися раціональним розподілом навчального матеріалу по роках навчання і забезпеченням наступності у його вивченні з 1 по 11 класи. Ними вводилося систематичне викладання основ наук із четвертого року навчання, що означало переведення початкової школи на трирічний термін навчання. Учні шкіл за новими програмами звільнялися від обов'язку опанувати до завершення навчання одну з робочих спеціальностей.

Через такі зміни в школі

підвищені вимоги ставилися до підготовки випускників педагогічних вишів, що знайшло відображення в Постановах ЦК КПУ «Про підготовку і виховання учительських кадрів в УРСР» (1968 р.), «Про роботу педагогічних інститутів в Українській РСР» (1970 р.) і Постанові ЦК КПРС і РМ СРСР «Про заходи щодо подальшого вдосконалення вищої освіти в країні» (1972 р.).

Чергові директиви викликали в інституті нову хвилю засідань і нарад на всіх рівнях, на яких обговорювалися питання про забезпечення високої якості фахової підготовки студентів. Однак до середини 1970-х рр. такі заходи мали переважно мобілізуючий, агітаційний характер. Низку практичних кроків для вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів в інституті було зроблено після 1976 р., коли за результатами його всебічної перевірки комісією Міністерства просвіти СРСР вийшов наказ Міністра №110 від 13 липня 1976 р. «Про стан і заходи щодо подальшого покращення професійно-педагогічної підготовки студентів Харківського державного педагогічного інституту ім. Г. С. Сковороди». Зокрема, кафедра педагогіки та психології була поділена на самостійні кафедри, які очолили доцент Л. Д. Попова (кафедра педагогіки) і доцент С. П. Бочарова (кафедра психології). Психолого-педагогічну підготовку студентів відтепер забезпечували викладачі шести кафедр (включаючи кафедри

методики викладання спеціальних дисциплін) і вісім викладачів-методистів, які працювали на предметних кафедрах, тобто разом 55 осіб, із них 25 (55%) – із вченими ступенями та званнями [5].

У 1977 р. в інституті була створена рада кафедр педагогічних наук, що стала центром координації професійної підготовки студентів. На ній розглядалися питання про стан викладання спеціальних методик, взаємозв'язок різноманітних педагогічних дисциплін, напрацьовувались узгоджені заходи щодо прищеплювання студентам практичних навичок педагогічної роботи. Того ж року на перших курсах усіх факультетів інституту запровадили спецкурс «Вступ до вчительської спеціальності», а напередодні першої підпрактики в школі III і IV курсів – спецкурс «Методика виховної роботи в школі». Зі студентами-випускниками проводилися спецсемінари «Методика виховної роботи класного керівника», «Активізація пізнавальної діяльності учнів і проблемне навчання», «Школознавство», «Естетичне виховання в школі», «В. О. Сухомлинський і сучасна школа», «А. С. Макаренко і сучасна школа», «Профорієнтаційна робота в школі» [6].

У 1978 р. кафедри педагогіки та психології були переведені на нову сітку годин: навчальний час з педагогічних дисциплін збільшувався зі 180 до 226 годин, психологічних дисциплін – зі 100 до 124. Водночас кафедри

педагогіки та психології стали активно впроваджувати в навчальний процес нові форми навчально-виховної роботи: розв'язання проблемних педагогічних завдань; підготовка курсових і дипломних робіт, тісно пов'язаних із практикою роботи в школі; проведення однієї з педагогічних практик обов'язково в сільській школі; створення педклубу (керівник – доцент Л.С.Нечипоренко); організація кафедр піонерської та комсомольської діяльності (керівники – викладач Л. І. Немировська та аспірантка Л. П. Юрченко).

Увага до роботи кафедр педагогіки та психології не зменшилась і в першій половині 1980-х рр., а надто після видання Міністерством освіти СРСР наказу №91 від 17 червня 1981 р. «Про підвищення ролі педагогічних кафедр у навчально-виховній роботі педагогічних інститутів».

Разом із підвищенням ролі кафедр психолого-педагогічного циклу в інституті наполегливо проводилася педагогізація всіх занять, постійне вдосконалення навчальних планів і програм, оптимізація організаційних форм і методів навчального процесу. Уже на початку 1980-х рр. в навчальній частині інституту, на факультетах і кафедрах стали розробляти наскрізні програми, структурно-логічні схеми й технологічні карти, що дозволило віднайти значні резерви навчального часу завдяки вдосконаленню міжпредметних зв'язків, зменшенню дублювання й

паралелізму під час вивчення споріднених дисциплін. У 1982 р. було розпочато роботу зі створення навчально-методичних комплексів спеціальностей і дисциплін та впорядковано вивчення суспільних наук.

У нових навчальних планах, на які інститут перейшов в Україні першим, усі дисципліни були згруповані у два блоки: в одному з них – предмети психолого-педагогічного та фундаментального напрямку, поділені на секції (фізико-математичну, природничу, суспільних наук та інші); у другому – гуманітарні дисципліни. Вивчення студентами першого блоку дисциплін забезпечувало професійну, предметну підготовку майбутнього вчителя, другого блоку – його гармонійний розвиток як особистості [7].

Зберігаючи, у принципі, нову структуру навчання, наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. навчальні плани та програми зазнавали змін із метою подальшої оптимізації та відповідності реаліям нового часу. Відтак на початок 1990-х рр. усі предмети були зведені в чотири цикли: суспільно-політичні, загальнокультурні, психолого-педагогічні та спеціальні дисципліни. Був значно збільшений час на вивчення профільного для конкретного факультету циклу дисциплін і самостійну роботу студентів. Низка суспільних дисциплін зазнали трансформації згідно зі змінами суспільно-політичної концепції. До навчальних планів було включено нові курси: з історії релігії, історії

світової та вітчизняної культури, права, охорони навколишнього середовища тощо [8].

Паралельно з удосконаленням організаційної та змістової структури навчального процесу кафедри інституту вперше в республіці (з використанням досвіду роботи Московського державного педагогічного університету) підготували експериментальні навчальні плани майже з усіх спеціальностей. Після доопрацювання блоків навчальних дисциплін нові навчальні плани в 1989 р. були запроваджені в усіх педагогічних інститутах України [9]. Таке коригування створювало більш сприятливі умови для розвитку ініціативи і творчості професорсько-викладацького складу та студентів, пошуку нових, більш ефективних форм і методів організації навчального-виховного процесу.

У межах нової концепції навчання, основою якої стали вважати власну діяльність студента, велика увага приділялася спецкурсам, спецсемінарам, факультативам. Нові навчальні плани розширювали можливості студентів у виборі їхньої тематики, яка стала різноманітною і набула прикладного характеру. Так, у 1990 р. в інституті налічувалося 168 спецкурсів, спецсемінарів і факультативів, більшість з яких була спрямована на вдосконалення спеціальної підготовки вчителя-предметника, на розгляд питань організації навчально-виховної роботи в сільських і малокомплектних школах, що було

викликано потребами життя в Харківському регіоні [10].

Більшість кафедр стали впроваджувати в розробку програм навчання принципово нові підходи, особлива увага зверталася на створення наскрізних програм, що передбачали посилення міжпредметних зв'язків та інтеграцію окремих курсів. Так, для підготовки вчителів образотворчого мистецтва використовувалася програма В. М. Неменського, що являла собою цілісну систему естетичного розвитку учнів. Кафедра політичної історії розробила програму свого курсу з урахуванням профілів факультетів. У програму з історії філософії були включені елементи логіки. На кафедрі спортивної та художньої гімнастики для курсу «Спортивно-педагогічна досконалість» був розроблений пакет прикладних математико-статистичних програм збору й аналізу інформації, моделювання тренувальної діяльності в різних видах спорту. На кафедрі етики, естетики й історії культури навчальні плани кожного викладача мали авторський характер, що створювало передумови для формування школи вишівського викладача з конкретної дисципліни. У всіх нових програмах зміст фундаментальної підготовки студентів ґрунтувався на оперативному аналізі шкільних програм.

Визначити обсяг і результати роботи кожного студента допомагав упроваджений у 1988 р. так званий «Атестат духовного становлення майбутнього вчителя»,

в якому відображалось усе зроблене студентом у навчальний і позааудиторний час за п'ять років [11].

Усе разом дозволяло базувати підготовку вчителя середньої школи не на кон'юнктурних підходах, як це бувало раніше, а на основі досягнень науки й культури. Зауважимо, що навчальні плани й програми, якими б досконаліми вони не були, створюють лише передумови чіткої організації навчального процесу й визначають обсяг його змісту. Вирішальна роль у їх запровадженні до практики навчальної роботи належить викладачам, їхній педагогічній майстерності, що є синтезом наукових і професійних знань, педагогічних вмінь і навичок, за допомогою яких можна домогтися найкращих результатів у навчанні й вихованні студентів.

Становлення викладача вищої школи – складний і багатогранний процес, що далеко не завжди відбувається легко і швидко. Він здійснюється передусім на кафедрі, оскільки саме вона вирішує практичні завдання навчальної та методичної роботи, вносить зміни до змісту курсів, які читають її викладачі, займається спеціалізацією студентів, їх вихованням, науковими дослідженнями – як в інтересах розвитку самої науки, так і в інтересах збагачення навчального процесу.

Будь-яка кафедра інституту – це творчий колектив зі своїми традиціями й досвідом. Берегти й розвивати все позитивне,

забезпечувати наступність традицій і передові методи навчально-виховної роботи для молодшої зміни – її першочергові завдання.

Високопрофесійні колективи кафедр інституту сформувались одразу після війни. І це не дивно, бо війна для більшості викладачів стала лише перервою в їхній педагогічній діяльності, а довоєнні традиції інституту були швидко відновлені.

У наступні роки ці традиції примножували нові покоління педагогічних кадрів, більшість з яких пройшли становлення через аспірантуру вишу і практику педагогічної діяльності на кафедрах. Неабияку роль у їхньому формуванні відіграли завідувачі кафедр – досвідчені й авторитетні професори і доценти, доктори й кандидати наук, які виявили не лише покликання до педагогічної праці, але й організаторські здібності, чий імена залишилися у вдячній пам'яті випускників і викладачів різних поколінь.

Постійне оновлення професорсько-викладацького складу, формування нових кафедральних колективів, необхідність розвитку й удосконалення дидактики та її практичної реалізації в різних історичних умовах, з новими поколіннями студентів, які не схожі одне на одне, вимагали постійної уваги до забезпечення високої якості навчально-методичної роботи кафедр. Основні її форми базувалися на довоєнному досвіді і, в принципі, залишалися стабільними всі повоєнні роки. При

цьому шляхи забезпечення методичної майстерності викладачів постійно вдосконалювались і зумовлювались державною концепцією підготовки фахівців, професійним рівнем кафедрального колективу, специфікою змісту навчальних дисциплін, наявністю матеріальних можливостей і багатьма іншими факторами.

Методична робота кафедр була спрямована на постійне вдосконалення навчального процесу: підвищення якості лекцій, практичних, семінарських і лабораторних занять, педагогічної практики студентів, застосування технічних засобів навчання й обчислювальної техніки. На засіданнях кафедр, що проводились один-два рази на місяць, обговорювались і затверджувались навчально-планові документи, індивідуальні плани викладачів, обговорювались тексти й розгорнуті плани лекцій, випрацьовувалася методика проведення інших видів занять, визначався обсяг роботи з підготовки студентів до екзаменаційних сесій, підбивались підсумки поточної та підсумкової успішності. Кафедри завжди були центрами узагальнення й поширення досвіду навчальної, методичної, виховної роботи, обміну інформацією про новітні досягнення науки. Цьому сприяли пленуми кафедр факультетів, виїзди викладачів в інші педагогічні виші для участі в міжвишівських і методичних семінарах та конференціях і з метою вивчення

передового досвіду роботи. Так, тільки в другій половині 1970-х рр. у практиці роботи кафедр інституту широко використовувався досвід підготовки педагогічних кадрів у Київському педінституті імені О. М. Горького, Кіровоградському, Казанському, Ворошиловградському педагогічних інститутах. Із цими та іншими інститутами практикувався обмін надрукованими навчально-методичними матеріалами [12, с. 45-46].

У 1980-ті рр. ці можливості значно зросли у зв'язку з тим, що наказом по МП УРСР у 1962 р. п'ять кафедр інституту були оголошені опорними для інших педагогічних вишів. Серед них кафедри педагогіки, психології, зоології, української мови і української літератури [13, с. 21]. На засідання опорних кафедр часто запрошували викладачів інших педагогічних вишів, що давало можливість постійно обмінюватися досвідом викладання. Так, у 1983 р. кафедра української літератури широко використовувала досвід викладання цього предмету в Полтавському та Ворошиловградському педагогічних інститутах, вивчений і узагальнений під час засідання опорної кафедри і науково-методичних семінарів викладачів-предметників у листопаді 1982 р. у Ворошиловградському педінституті й у квітні 1983 р. в Полтавському педінституті [14, с. 20].

Усі викладачі досвідом роботи обмінювалися також на методичних семінарах, що проводилися

постійно як у масштабі інституту, факультетів, так і на кафедрах.

Об'єктом постійної уваги кафедр були молоді викладачі. У роки стабільної роботи вишу зміна поколінь професорсько-викладацького складу забезпечувалася шляхом раціонального поєднання у складі кафедр досвідчених викладачів і педагогів-початківців. Кафедри опікувалися підвищенням теоретичної та методичної підготовки молодих педагогів. Окрім участі в загальних методичних заходах, вони щорічно відвідували семінар «Педагогіка вищої школи», який працював при кафедрі педагогіки. У 1976/1977 н. р., наприклад, тут навчалася 48 осіб. Заняття проводили професор А. І. Зільберштейн і доктор психологічних наук С. П. Бочарова. Програма семінару була розрахована на 60 годин [15, с. 48].

Дієвою формою роботи з педагогами-початківцями було наставництво – шефство над ними професорів, доцентів, завідувачів кафедр. Так, у 1950-ті рр. цю роботу було добре налагоджено на кафедрі всесвітньої історії. Завідувач кафедри, доцент С. І. Сидельников узяв під власний контроль становлення молодих істориків Ю. Г. Литвиненко і П. С. Соханя. Він допомагав їм готуватися до кожної лекції та семінару, регулярно відвідував їхні заняття, подаючи предметну допомогу в забезпеченні їх високого теоретичного і методичного рівня [16].

Багато молодих викладачів у різні роки відвідували весь курс лекцій професорів А. І. Зільберштейна, І. Т. Федоренка, В. І. Лозової, Л. Д. Попової та інших майстрів педагогічної справи. Неформальне наставництво найдосвідченіших педагогів мало величезне значення у справі навчання й виховання нових поколінь викладачів інституту.

На окремих етапах життєдіяльності вишівського колективу робота з молодими й малодосвідченими викладачами набувала особливо важливого значення за умов різкого зростання їх питомої ваги. Так було в період створення інституту фізичного виховання на базі педінституту, під час формування нових факультетів і кафедр у зв'язку з розширенням спеціалізації підготовки вчительських кадрів. У таких випадках ректорат, Вчена рада інституту, ради факультетів цю проблему брали під свій контроль, наполегливо втілюючи в життя спеціальні плани та програми підготовки й перепідготовки молодих педагогів.

Наприклад, у 1959 р., коли було сформовано нові кафедри інституту фізичного виховання (гімнастики, легкої атлетики, спортивних ігор, теорії та методики фізичного виховання), укомплектовані викладачами, більша частина яких не мали достатнього досвіду педагогічної роботи, Вчена рада інституту 17 квітня цього року заслухала керівників цих кафедр Б. Є. Селезньова, Г. В. Шабайдаша,

В. Ф. Поясника, П. М. Первушина про роботу з молодими викладачами й визначила систему заходів з підвищення їхньої кваліфікації. Серед пропонованих Радою рекомендацій – подання допомоги таким викладачам у підготовці до занять, у складанні кандидатських іспитів (для чого вирішили організувати для них семінари з філософії та іноземної мови), планування тем наукових досліджень і розробка методичних посібників, направлення найбільш здібних у річну аспірантуру, заслуховування на засіданнях кафедр їхніх звітів тощо [17].

Велика увага в інституті приділялась організації контролю за навчальним процесом. У 1940 – 1970-ті рр. однією з найбільш поширених форм контролю було стенографування лекцій, що проводилося за планом навчальної частини, як із попередженням, так і без попередження викладачів. Стенограми лекцій зазвичай рецензувалися, обговорювалися на засіданнях кафедр і навіть подавалися до Міністерства просвіти УРСР.

Заняття викладачів регулярно відвідували ректор, проректори, декани факультетів і завідувачі кафедр. Норми контрольних відвідувань звичайно планувались і, як правило, виконувалися. Наприклад, у 1981/1982 н. р. завідувачі кафедр відвідали 833 заняття (план 847), ректор – 8 занять, проректори з навчальної та заочної роботи – 57, декани факультетів – 103 заняття [18]. Окрім того, своєрідною формою

контролю були взаємовідвідування занять. Кафедри планували і проводили відкриті лекції та семінари, на яких були присутніми всі викладачі. У цьому ж навчальному році відбулося 911 взаємовідвідувань, 154 відкриті лекції і 89 відкритих семінарів, а 345 відкритих занять і взаємовідвідувань було обговорено на засіданнях кафедр [19]. Підсумки контролю ставали предметом обговорення Ради інституту, робочих нарад у ректора за присутності деканів і завідувачів кафедр, партійних зборів.

У методичному забезпеченні навчального процесу завжди приділялась увага пошукові шляхів активізації пізнавальної діяльності студентів. Ця проблема в усі повоєнні роки була предметом пильної уваги й наукового пошуку кафедри педагогіки, в експериментальній лабораторії дидактики якої не тільки узагальнювався досвід вирішення цього завдання в школах області та на кафедрах інституту, але і на науковій основі розроблялися, випробовувалися на практиці раціональні методики навчання студентів. Кафедра стала ініціатором широкого впровадження у навчальний процес наочності, створення на заняттях проблемних ситуацій і постановки пізнавальних завдань, нових шляхів розвитку в студентів сприйняття навчального матеріалу, активізації їхньої розумової діяльності й самодіяльності тощо.

Як уже зазначалося, починаючи з 1960-х рр. у зв'язку з

політехнізацією школи в навчальний процес стали активно впроваджуватися технічні засоби навчання (ТЗН): проекційна апаратура, апаратура контролю знань, телебачення. Можливості самостійного використання викладачами цієї техніки на заняттях залежали від набуття ними навичок її експлуатації. У 1970-ті рр. в інституті була складена програма підготовки викладачів усіх кафедр з курсу ТЗН. Щорічно комплектувалися навчальні групи, з ними у плановому порядку в першому семестрі навчального року проводилися теоретичні та практичні заняття. Про масштаби роботи з опанування ТЗН викладачами свідчить той факт, що тільки в 1980 р. цей курс навчання закінчили 140 осіб [20]. Водночас керівники, які контролювали навчальний процес, під час оцінки якості занять звертали особливу увагу на вміння викладача методично грамотно використовувати ТЗН. Усе це сприяло подоланню професорсько-викладацьким складом технічної неграмотності, посиленню наочності й образності викладу навчального матеріалу, підвищенню інтенсифікації педагогічної праці та переходу до комп'ютеризації навчального процесу. Спочатку обчислювальна техніка активно застосовувалася на фізико-математичному і природничому факультетах, а з другої половини 1980-х рр. до комп'ютеризації навчання долучилися й інші факультети, де створювалися комп'ютерні класи.

Із метою активізації навчальної діяльності студентів використовувались і такі нові методики, як методика «малих груп», міні-дискусії, полемічні прийоми, досягнення узгодженості на основі консенсусу, письмові роботи, використання даних соціологічних досліджень, що проводилися в інституті, проведення семінарів у музеї, модульне навчання з безперервним контролем тощо.

Демократизація суспільного життя у 1980-ті рр. супроводжувалася посиленням уваги до впровадження в навчальний процес української мови. Цьому сприяли прийнятий у 1989 р. Верховною Радою України «Закон про мову в Україні». Для забезпечення виконання його вимог Вчена рада інституту 23 липня 1989 р. затвердила план заходів, спрямованих на розширення сфери функціонування української мови, посилення уваги до вивчення студентами української культури, розширення підготовки вчителів української мови та літератури й забезпечення ними загальноосвітніх шкіл і професійних училищ. Рада доручила кафедрі української мови розробити програму і практикум курсу української мови для студентів неспеціальних факультетів та зобов'язала деканів вжити заходів задля розширення функцій української мови в навчальній, науковій, виховній роботі та веденні ділової документації. Факультетам було запропоновано запровадити факультативи з історії української культури.

Послідовне втілення в життя цього плану вже незабаром дало позитивний результат. Комісія, що перевіряла за дорученням Ради хід виконання цих рішень, у складі професорів О. Г. Муромцевої, В. Д. Тимченка і Л. А. Лисиченко у своїй доповіді на засіданні Вченої ради 31 січня 1992 р. зазначала, що «Закон про мову в Україні» впроваджується в життя: на факультеті української мови та літератури в 1992 р. предмети на 98% викладались українською мовою; на фізико-математичному та природничому факультетах створені групи з українською мовою навчання; виконується постанова Міністерства просвіти України про вивчення української мови на неспеціальних факультетах; різко збільшилася кількість навчальних посібників українською мовою; загальноінститутське діловодство здійснюється українською мовою; збільшилася кількість українських видань, які передплачує бібліотека.

І все ж таки темпи цієї роботи, зважаючи на інтенсивне створення українських класів у школах міста й області, українських гімназій і ліцеїв, були визнані недостатніми. Факультетам було доручено скласти графік переходу до викладання всіх предметів українською мовою, створити стимули активізації цієї роботи; організувати курси вивчення української мови для викладачів і студентів; вжити заходи для виконання студентами курсових і дипломних робіт українською мовою.

Отже, на межі 1980–1990-х рр. в інституті було започатковано розв’язання складної проблеми забезпечення функціонування державної мови в усіх сферах життєдіяльності вишівського колективу. Значення цієї роботи багаторазово зросло після здобуття Україною незалежності та зі зміною статусу вишу – перетворенням інституту на педагогічний університет.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Таким чином, у повоєнний період керівництво інституту, Вчена рада, факультети й кафедри постійно вдосконалювали зміст і методики навчання студентів. Головними рисами цього процесу були максимальне наближення програм навчання до сучасних досягнень науки, надання навчальному процесові професійної спрямованості, а також творчого, розвивального характеру, при цьому безпосередньою основою навчання й виховання студента вважалася його власна діяльність, спрямована на зміну самого себе як суб’єкта навчання. Можна з упевненістю стверджувати, що на цій базі в інституті була сформована й упроваджена в практику нова концепція навчання й виховання майбутнього вчителя.

Джерела та література

1. Отчет о работе института за 1946 – 47 уч.г. – Текущий архив института.
2. Отчет о работе института за 1949-50 уч.г. – Текущий архив института.

3. ДАХО, ф. Р-4293, оп. 2, спр. 487, арк. 14.
4. Радянська освіта. – 1966. – 8 червня.
5. Протокол заседания Ученого совета института №1 от 30 августа 1976 г. – Текущий архив института.
6. Протокол заседания Ученого совета института №5 от 29 ноября 1977 г. – Текущий архив института.
7. Вечерний Харьков. – 1988. – 29 августа.
8. Слобідський край. – 1991. – 6 вересня.
9. Бюллетень Госкомитета СССР по народному образованию. Серия «Профессиональное образование». – 1991. – №11. – С. 17.
10. Там же.
11. Вечірній Харків. – 1988. – 29 серпня.
12. Отчет о работе института за 1980 г. и X пятилетку. – Текущий архив института.
13. Отчет о работе института за 1982 г. – Текущий архив института.
14. Отчет о работе института за 1983 г. – Текущий архив института.
15. Отчет о работе института за 1976-77 уч.г. – Текущий архив института.
16. Соціалістична Харківщина. – 1954. – 24 грудня.
17. ДАХО, ф. Р-4293, оп. 2, спр. 869, арк. 108-112.
18. Отчет о работе института за 1981-82 Радянська освіта. – 1985. – 27 серпня.

19. Там же.

20. Отчет о работе института в 1980 г. и X пятилетке. – С. 13.
– Текущий архив института.

Статья посвящена анализу основных этапов и направлений работы по подготовке учительских кадров в Украине в послевоенный период на примере деятельности педагогов Харьковского государственного педагогического института имени Г.С.Сковороды в 1943–1993 годах.

Ключевые слова: Харьковский государственный педагогический институт имени Г.С.Сковороды, ректорат, кафедра, учебный процесс, профессорско-преподавательский состав, студенты, учитель.

This article is devoted to the study of the main stages and areas of work on the teaching staff in Ukraine in the post-war days the example of teachers Kharkiv State Pedagogical Institute named G.S.Skovoroda in 1943-1993 years.

Key words: Kharkov State Pedagogical Institute named G.S.Skovoroda, the rector's office, department, teaching process, teaching staff, students, teachers.

УДК 37.02

Махаріна Л.М.,
учитель історії та правознавства
Балаклійської загальноосвітньої
школи I-III ступенів №2
Балаклійської районної ради
Харківської області,
вища кваліфікаційна категорія,
вчитель-методист

ІНТЕГРУВАННЯ ПИТАНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ У ЗМІСТ НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ

У статті автор розкриває важливість впровадження у зміст навчальних предметів суспільно-гуманітарного циклу підходу, заснованого на правах людини. Представлений матеріал з досвіду роботи за цим напрямом.

Ключові слова: інноваційність, права людини.

Актуальність. На сучасному етапі розвитку української держави постали нові вимоги до суспільства в цілому та кожної людини зокрема. Це зумовлено тим, що Україна є невід'ємною частиною європейського та світового співтовариства. І ті зміни та інновації, які відбуваються у світі, не можуть не торкнутися України. З іншого боку, наша країна потребує модернізації в усіх сферах життя, щоб нарешті відбутися як держава.

Освіта і наука сьогодні стають пріоритетними факторами, що визначають розвиток всіх сфер життя будь-якої країни. Визначним фактором багатства і благополуччя країни є знання.

Тож перед системою освіти постають особливі завдання. Сучасна школа повинна не тільки надати певну суму знань, сформувати вміння та навички але і виховати учнів у системі ціннісних орієнтацій сучасного світу.